

Małgorzata Gajak-Toczek

TADEUSZ CZAPCZYŃSKI JAKO BADACZ LITERATURY

SŁOWA KLUCZOWE

Tadeusz Czapczyński; literatura polska; literaturoznawstwo; hermeneutyka

Nauczyciele galicyjscy w dobie autonomii praktykę pedagogiczną łączyli często z badaniami naukowymi¹ i niejednokrotnie stanowili elitę intelektualną swoich czasów. W studiach i szkicach podejmowali kwestie regionalistyczne, etnograficzne, folklorystyczne, językoznawcze i bibliograficzne. Z zamiłowaniem prezentowali dzieje polskiego piśmiennictwa w aspekcie diachronicznym, śledzili żywotność rozmaitych wątków i motywów, badali ich funkcjonowanie w różnych epokach, przybliżali twórczość pisarzy w ujęciu holistycznym bądź dokonywali oglądu jednego dzieła, decydowali się na zabiegi komparatystyczne, wprowadzając do swoich wypowiedzi szerokie konteksty historyczne, literackie czy filozoficzne. Uwagą otaczali piśmiennictwo renesansu, baroku i oświecenia. Wypuklali dążenia reformatorskie rodaków w epoce stanisławowskiej, z ich wskazówek czyniąc fundamenty przyszłego niepodległego państwa. Bliskie były im eudajmonistyczno-utyliarystyczne i obywatelskie postulaty Komisji Edukacji

Małgorzata Gajak-Toczek – dr hab. prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, ul. Pomorska 171/173, 91-404 Łódź, <https://orcid.org/0000-0002-9774-887X>; e-mail: malgorzata.gajak@uni.lodz.pl

¹ Nauczycieli do takiej aktywności zobowiązywało rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z 9 czerwca 1875 roku. Stanowiło ono kontynuację postanowień zawartych w Zarysie organizacyjnym z tego samego roku.

Narodowej. Wiele pisali również o literaturze romantycznej: interpretowali dokonania „sterników dusz polskich” – Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego² i Zygmunta Krasińskiego. Ich spuściznę traktowali jako część filozoficzno-antropologicznego dyskursu o własnej tożsamości jednostkowej i narodowej, pozwalającego rodakom trwać w czasach niewoli. Rzadziej odnosili się do twórczości pozytywizmu i Młodej Polski (choć powstawały prace o Marii Konopnickiej czy Stanisławie Wyspiańskim), której ocenę pozostawiali krytykom literackim, powszechne bowiem było przekonanie, że zmiany, jakim podlegały opinie o tej literaturze uniemożliwiały rzetelny, uwolniony od nacisków politycznych czy modnych fascynacji czytelniczych, ogląd poznawczy. Nie brakowało również opracowań dotyczących dydaktyki polonistycznej. Wiązały się one z treścią, zakresem i celami edukacji, a także aksjologicznymi perspektywami literatury wprzęgniętej do szkolnego przekazu oraz teleologią kształcenia językowego.

Wspomniane prace ukazywały się m.in. na łamach sprawozdań szkolnych. Ciekawsze przedrukowywało „Muzeum” – organ Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, a niekiedy pojawiały się jako samodzielne pozycje. Ich wartość różnie oceniano, niemniej podkreślić należy, iż niejednokrotnie nie ustępowały one opracowaniom uniwersyteckim. Nie sposób przywołać nazwisk wszystkich nauczycieli, którzy łączyli działalność pedagogiczną i naukową, wymienię więc jedynie kilka znaczących postaci, takich jak Franciszek Próchnicki, Piotr Parylak, Roman Zawiliński oraz wykładowcy, z którymi łódzki pedagog zetknął się na studiach: Roman Pilat, Józef Kallenbach, Bronisław Gubrynowicz i Wiktor Hahn.

Podobną drogą kroczył Tadeusz Czapczyński³. Po skończeniu Uniwersytetu Lwowskiego (studiował filologię klasyczną i polonistykę), w 1907 roku podjął pracę w charakterze zastępcy nauczyciela w gimnazjum w Stanisławowie (*Część urzędowa* 1908: 26). Uczył tam języka polskiego, historii i łaciny. Pierwszą część egzaminu nauczycielskiego, z języka i literatury polskiej, historii oraz języka niemieckiego, złożył w 1911 roku, drugą – z filologii klasycznej – zaliczył rok później. Następnie losy swoje związał z Płockiem, Pułtuskiem i Łodzią, w której – z okupacyjną przerwą na pobyt w Krakowie (został tam deportowany w grudniu 1939 roku) – przebywał do końca życia. Nauczanie było jego pasją. U kresu

² Do wzrostu zainteresowań twórczością poetów przyczyniały się działania podejmowane dla upamiętnienia rocznic ich urodzin i śmierci. Tego typu przedsięwzięcia stanowiły manifestację polskości, niosącą narodowi nadzieję na trwanie w warunkach rozbiorów. Czapczyński zaangażował się w prace komitetu, mającego na celu spopularyzowanie twórczości Słowackiego. Na łamach „Kurierza Stanisławowskiego” opublikował trzy artykuły: *Jubileusz Słowackiego* (Czapczyński 1909a: 1), *Juliuszowi Słowackiemu w uczczeniu setnej rocznicy urodzin* (Czapczyński 1909b: 1) oraz *Podróż na Wschód Słowackiego* (Czapczyński 1909b: 2-3).

³ Czapczyński urodził się 14 kwietnia 1884 roku we Lwowie, zmarł 23 października 1958 roku w Łodzi (Gajak-Toczek 2017: 25–70).

zawodowej kariery zanotował: „Uczyłem naprawdę z zapałem, chcąc się jak najlepiej wywiązać ze swoich obowiązków” (Czapczyński 1955a: 49), a słowa te stanowiły jego życiowe *credo*. Na dydaktyczną aktywność Czapczyńskiego składały się: bezpośrednia praca z uczniem, zarządzanie szkołą, działalność wizytatorska (od 16 października 1921 roku był naczelnikiem Wydziału II [Szkolnictwa Średniego] w Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego) oraz kierownictwo i wykłady w Instytucie Nauczycielskim Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Pozostawił po sobie wiele prac z zakresu dydaktyki języka i literatury polskiej oraz organizacji szkolnictwa. Ich rytm wyznaczały: specyfika lekcji, wychowawcza rola literatury, język ucznia oraz perspektywa matury.

Czapczyński nigdy nie ustawał w poszukiwaniach naukowych. Poza obowiązkami zawodowymi zajmował się kwerendami i szperactwem źródłowym, a rezultaty swoich badań zamieszczał w studiach, szkicach, artykułach przyczynkarskich, pracach monograficznych oraz opracowaniach biograficznych. Wspomniane obszary rozpoznał i wyzwiał polonistycznych współlistniały i dopełniały się, tworząc biografię godną szacunku i naśladowania. Zapamiętany został jako wybitny nauczyciel, mistrz, przewodnik po „tekstowych światach” i historii literatury polskiej. Jako badacz stał raczej w drugim szeregu, warto jednak przypomnieć jego dorobek. Przyczyn motywujących taką decyzję jest kilka, wspomnę w tym miejscu o trzech. Po pierwsze, ustalenia łódzkiego literaturoznawcy miały niejednokrotnie charakter nowatorski, natura dokumentalisty sprawiała, że docierał on do nieznanych wcześniej faktów, wiele spraw ukazywał w nowym świetle, podejmował polemikę z wcześniejszymi rozpoznaniem. Szczególnie cenne, i cytowane przez współczesnych historyków literatury, są jego prace poświęcone twórczości Marii Konopnickiej i Marii Dąbrowskiej. Po drugie, wypowiedzi Czapczyńskiego stanowią cenny zapis ówczesnej świadomości literaturoznawczej, istotne świadectwo sposobu postrzegania funkcji literatury w życiu zbiorowości. Wreszcie, po trzecie – są śladem indywidualnych aktów percepcyjnych człowieka, poszukującego sensu w życiu.

Rozpoznania naukowe

Łódzki badacz, podobnie jak wielu ówczesnych nauczycieli, interesował się czasami oświecenia. Okres ten uznał za przełomowy ze względu na reformę państwa polskiego, demokratyzację życia społecznego, upaństwowienie szkolnictwa i ujednoczenie systemu edukacji, umożliwiającej kształcenie młodzieży w duchu ideałów humanizmu i interdyscyplinarnego łączenia wiedzy. Znaczenie epoki dla Polaków Czapczyński egzemplifikował na przykładzie pisarstwa Hugona Kołłątaja w czterech rozprawach: *Nauka moralna w systemie wychowawczym*

Kołątąja (Próba konstrukcyjna) (Czapczyński 1910: 3–37), *Druga reforma Akademii krakowskiej przez ks. Hugona Kołątąja* (Czapczyński 1912b: 3–14), *O Kołątąju. Wspomnienie jubileuszowe* (Czapczyński 1912a: 1–2)⁴ oraz adresowanym do młodzieży studium biograficznym *Hugo Kołątaj* (Czapczyński 1948b). W przywołanych wypowiedziach uczynił swojego bohatera „żywym człowiekiem”, który posiadał zarówno zalety, jak i wady. Przybliżając zasługi reformatora, wskazywał wartość codziennej pracy, samodoskonalenie, gotowość do ofiarnej służby na rzecz innych, upatrując w nich źródła sukcesu. Co istotne i nowatorskie – odważnie pisał o skrywanych przez wcześniejszych biografów faktach (m.in. o przystąpieniu księdza do konfederacji targowickiej⁵) po to, by podkreślić, że każdy ma prawo do błędów. Gdy omawiał społeczne niezrozumienie dla propozycji Kołątąja, stawał się sędzią nie tylko przodków, lecz także sobie współczesnych. Przyjęta perspektywa stanowiła asumpt do socjologiczno-filozoficznej refleksji o kondycji społeczeństwa, które zasłużone postaci niejednokrotnie docenia dopiero po śmierci. Badacz akcentował również rys martyrologiczny w biografii Kołątąja, jako więzienia Ołomuńca i „Josefstadtu”⁶.

Na uwagę zasługują prace Czapczyńskiego dotyczące literatury romantycznej. W artykule *Testament 1831 r.* (Czapczyński 1918: 2–4), który sytuować można na pograniczu między nauką a aktywnością popularyzatorską, przedstawił nowe spojrzenie na epokę, dostrzegając uniwersalność przesłań dzieł wieszczów. Przyjęcie perspektywy egzystencjalnej pozwoliło badaczowi na zaakcentowanie znaczenia triady wartości w życiu człowieka: wolności, aktywności i indywidualizmu. Czapczyński konsekwentnie podkreślał, że romantyczni bohaterowie działali z własnej woli, a buntując się – dokonywali istotnych przełomów. W omówieniach koncepcji natury zaznaczał, iż jej tajemnice poznaje się w sposób aktywny (romantycy byli pielgrzymami, wygnańcami, turystami). Ta konwencja pozwalała na odczytanie również romantycznej miłości i religijności. Obydwa zjawiska wymagały wyjścia ku drugiemu człowiekowi i ku Bogu. Nie oznaczały

⁴ W następnym roku przygotował też recenzję książki Emila Kipy (Czapczyński 1913a). Związek Naukowo-Literacki im. J. Słowackiego, którego prezesem był Czapczyński, postanowił przybliżyć życie i działalność Kołątąja, organizując liczne odczyty i wykłady. Pierwszym prelegentem był prof. Władysław Igielski, który „scharakteryzował działalność Kołątąja podczas Sejmu czteroletniego”. O znaczeniu jego życia na „polu naszej nauki i wychowania wyłóżać będzie prof. Czapczyński” – donosili redaktorzy „Rewery” (por. *Kronika* 1912: 2).

⁵ Czapczyński pisał: „Skazy są, utaić się nie dadzą, ale skazy te nie wynikły z niskich skłonności, ale wyrosły one z tej niezdrowej epoki ciągłych konfederacji, z tej polityki niepewnej i niezdecydowanej, chylenia się raz ku Rosji, to znowu ku Prusom, gdy król drogi wciąż zmieniał, gdy przełamali się najwięksi i najtężsi politycy polscy” (Czapczyński 1912a: 1).

⁶ Prawidłowy zapis: Josepstadt. Współczesna nazwa: Josefov (twierdza leży na terenie obecnych Czech).

rezygnacji, lecz stanowiły wyzwanie do czynu. Ukazując różnice w podejściu do rzeczywistości pomiędzy Mickiewiczem, Słowackim i Krasińskim, proponował eksponowanie „dodatnich pierwiastków” (Czapczyński 1918: 3) jako zaczynu do kształtowania jednostki wolnej we wszystkich rozmiarach (od duchowego po polityczny), zdolnej do działania dla dobra Innego i ojczyzny.

Taka postawa – jak można przypuszczać – zdeterminowała zainteresowanie badacza dokonaniem artystycznym Aleksandra Fredry (Czapczyński 1947a; 1947c), który nie pisał wielkich dramatów, lecz o dostępnym świecie wypowiadał się językiem komedii. Interpretując jego utwory, Czapczyński wiele mówił o mistrzostwie w operowaniu humorem jako skutecznym narzędziem refleksji egzystencjalnej. Promował także, co nie było zjawiskiem częstym, twórczość epicko-liryczną pisarza, wypuklając ogólnohumanistyczną skalę wartości wpisaną w poszczególne teksty (m.in. znaczenie miłości, przyjaźni, współdziałania) oraz ponadczasowy namysł nad przemijaniem, starością i śmiercią. Krytyczne podejście do źródeł i tym razem zdeterminowało polemiczne ujęcie wielu kwestii (np. zaprzestanie działalności artystycznej interpretator łączył z mizantropią Fredry oraz jego nieumiejętnością radzenia sobie z krytyką).

W prezentacji romantyzmu, co warto wyeksponować, Czapczyński nie zrezygnował z heroicznej wizji: militarny wymiar miłości ojczyzny – walka, działalność konspiracyjna, bohaterstwo, heroizm – wybrzmiewał z narracji o losach wolnomularza Waleriana Łukasińskiego (Czapczyński 1913b), który w nieludzkich warunkach niewoli zachował niezłomność, hart ducha oraz człowieczeństwo (w swoich pamiętnikach potrafił podkreślić humanizm rosyjskich strażników więziennych).

Przywołane prace cechuje gruntowna znajomość materiału, rzetelność analityczno-interpretacyjna, inkrustowanie wypowiedzi licznymi cytatami. Czapczyński – o czym warto wspomnieć – zrezygnował w pisanych we wczesnej młodości szkicach o Kołłątaju z modnego wówczas psychogenetyzmu. Podobnie postępował w powstałych po drugiej wojnie światowej ujęciach biograficznych.

W stronę współczesności

Dydaktyczne rozpoznania o konieczności wprowadzania literatury najnowszej do refleksji edukacyjnej, mimo marginalizowania tej kwestii przez programy szkolne i uniwersyteckie, zaowocowały licznymi studiami na jej temat. Jako badacz literatury, Czapczyński już w Stanisławowie opowiadał się przeciw powszechnie prezentowanej przez literaturoznawców w Młodej Polsce postawie likwidatorskiej (Sikora 1992: 54–55) wobec twórczości modernistycznej, którą określano

mianem „bluźnierczej”, „rozkładowej” (Tarnowski, Próchnicki 1906; 1911)⁷. Nie godził się i później, by literaturze jemu współczesnej wyznaczać rolę kopciuszka.

W omówieniach utworów Józefa Weysenhoffa Czapczyński akcentował „społeczny pierwiastek” (Czapczyński 1914: 7), jego dorobek potwierdzał bowiem fakt, że „życie jednostek czy grup w znaczeniu społecznym [...], nie było obojętne [dla pisarza – M. G.-T.], przeciwnie, w całej jego twórczości można wykazać szukanie pewnych wskazań dla narodu, drogą bądź negatywną, bądź też pozytywną” (Czapczyński 1914: 6). W Weysenhoffie interpretator widział piewecę cnót i tradycyjnej kultury szlacheckiej dawnych kresów, krytyka kosmopolityzmu i sybarytyzmu arystokracji oraz przeciwnika dążeń demokratyczno-liberalnych. Nie szczędził autorowi pochwał w kwestii nakreślenia tła współczesnych relacji społecznych, sytuacji chłopów, problemów koegzystencji wielu narodowości. Dostrzegał elementy wychowawcze w kreacjach postaci literackich: promował wzory godne naśladowania, a także eksponował cechy pejoratywne, co pozwoliło na unaocznienie słabości programu pozytywistycznego. Precyzyjnie wyświetlał przyczyny i mechanizmy społecznych buntów opisanych w utworach „ostatniego wajdeloty polskiego ziemiaństwa” (Szymańska 2001: 20)⁸. Nie pozostał też obojętny na plastyczne, malarskie opisy przyrody. Zarówno całość, jak też poszczególne części rozprawy wieńczyły wartościujące komentarze, w których nie brakowało refleksji teoretycznoliterackich. Uwagę czytelnika Czapczyński kierował na mistrzostwo pisarza w posługiwaniu się karykaturą, ironią oraz kontrastem.

Perspektywa docierania do teraźniejszości poprzez literaturę współczesną wyznaczała horyzont rozpoznania badawczych powstałych w międzywojniu. I tym razem wypowiedzi Czapczyńskiego współgrały z zainteresowaniami publiczności czytającej. W apologetycznym artykule *K. Iłlakowiczówna o J. Piłsudskim* (Czapczyński 1937a: 17) oraz monograficznym szkicu *Ze studiów nad pieśnią o Piłsudskim* (Czapczyński 1939) literaturoznawca prezentował skrót ideowych treści pokolenia (aksjologicznych i emocjonalnych), stanowiących odpowiedź na

⁷ Pamiętać należy, że przygotowana przez Stanisława Tarnowskiego na użytek polonistyki galicyjskiej prezentacja dorobku twórczego przełomu XIX i XX wieku doskonale obydwała się bez takich nazwisk, jak Stanisław Wyspiański, Jan Kasprówic, Stanisław Przybyszewski, Zenon Przesmycki, Antoni Lange, Artur Górski, nie wspominając o pisarzach młodszej generacji (jak np. Leopold Staff czy Bolesław Leśmian).

⁸ „Ostatniość” Weysenhoffa podkreślali także inni badacze: Artur Hutnikiewicz nazwał go „ostatnim przedstawicielem literatury ziemiańskiej w piśmiennictwie polskim” (Hutnikiewicz 1994: 305), Helena Obiezińska – „ostatnim Mohikaninem polskiego ziemiaństwa” (Obiezińska 1965: 60), Julian Krzyżanowski – „ostatnim wajdelotą bujnego żywota ziemiańskiego” (Krzyżanowski 1963: 304), Adam Grzymała-Siedlecki dowodził natomiast, że twórczość Weysenhoffa „kończyła” (była ostatnia) nurt literatury ziemiańskiej w Polsce (Grzymała-Siedlecki 1961: 103–123).

niebezpieczeństwo przekształcania przez Niemców haseł nauki o duchu w metodologię antropologii narodowej. Uważna lektura tekstów pozwoliła na dogłębne omówienie tematyki oraz wyeksponowanie konsolidującej naród legendy Józefa Piłsudskiego, stanowiącej uosobienie patriotyzmu, odwagi i heroizmu. Badacz eksponował istotne dla tkanki treściowej piosenek motywy: munduru i pomnika. Pierwszy z nich rozpatrywał jako: a) „określenie barwy” (Czapczyński 1939: 13) ubioru Komendanta, b) symbol wskrzesiciela narodu; c) narzędzie oceny społeczeństwa („ojczyzna chochołów”, niechętna działaniom Marszałka; kontrast między „karmazynową” Polską szlachecką a Polską chłopską, siermiężną)⁹. W drugim zaś nie widział symbolu „uwielbienia”, lecz „motyw troski”, uznając, że „posąg błękitny” stanowi stosowniejszą formę upamiętnienia Piłsudskiego niż zimny głaz. Hermeneutyczna optyka czytania oraz krytyczne instrumentarium filologiczne zapewniały możliwość uniknięcia niepożądanego w badaniach naukowych indoktrynacji politycznej.

Poezję Mariana Piechała wpisywał Czapczyński w nurt badań regionalistycznych. Akcentował tony pochwalne wobec Łodzi (twórca nazywał ją „matczyzną”, „azylem”, „oazą”) oraz obrazy rezonujące problemy robotniczego miasta. Precyzyjnie deszyfrował nagromadzone w wierszach „metafory społeczne” (przemysłowe, urbanistyczne, naturalistyczne, naukowe, militarne), a także komentował właściwą dla poety strategię romantycznego rewolucjonizmu. Wiele miejsca przeznaczył na nakreślenie filozoficznych i ontologiczno-epistemicznych rozważań pisarza o sensie ludzkiej egzystencji. W ciekawy sposób zaprezentował także jego biografię (Czapczyński 1937b: 109–154).

O dziele Marii Dąbrowskiej łódzki polonista pisał w sześciu artykułach: *Pierwiastki wychowawcze...* (Czapczyński 1945: 10–15), *Wielodrożność twórczości...* (Czapczyński 1946: 47–65), *Materiały do genezy „Nocy i dni”* (Czapczyński 1940–1946: 3–24), *Kompozycja „Nocy i dni”...* (Czapczyński 1947b: 150–165), *Dramaty...* (Czapczyński 1948a: 159–168) oraz w syntetycznym szkicu *Maria Dąbrowska* (Czapczyński 1955b; 1955c). Rekonstrukcja światopoglądu i preferencji estetycznych intelektualistki stanowiła dla Czapczyńskiego podłoże do działań analityczno-interpretacyjnych. Badacz widział w Dąbrowskiej uważną obserwatorkę rzeczywistości, pozytywnie ocenił głoszony przez nią humanizm – filar postawy społecznej, nakazującej apelować o „wyrównanie niebotycznych przepaści w podziale dóbr społecznych” (Czapczyński 1946: 57). Ustalił źródła inspiracji twórczej (idee Edwarda Abramowskiego, twórczość Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Elizy Orzeszkowej, Stanisława Wyspiańskiego, Stefana Żeromskiego oraz Josepha Conrada). Szczególną

⁹ Badacz pisał: „Szary mundur to najistotniejsza podstawa odrodzenia Polski, jego najgłębsza etyczna zasada, program na dziś i na długie jutro” (Czapczyński 1939: 12).

estymą otaczał Czapczyński *Noce i dnie*. Wyświetlił genezę tetralogii¹⁰, przybliżył metodę „człowieka prywatnego”, która posłużyła Dąbrowskiej do konstrukcji bohaterów przeżywających swoje „małe sprawy” w cieniu wielkiej Historii (jednostka była kluczem do poznania tajemnicy powieściowej rzeczywistości). Podzielał przekonanie pisarki, że codzienna praca oraz odpowiedzialność za podejmowane działania prowadzą do afirmacji drobin życia. Ustalenia dotyczące kompozycji cyklu należą do stałego repertuaru sądów interpretacyjnych. Badacz doceniał mistrzostwo, które pozwoliło twórczyni na zaprezentowanie wielu kwestii mimo „skromności fabuły” (Czapczyński 1947b: 157), omówił „metodę otwartych drzwi”, umożliwiającą budowanie z epickim rozmachem świata przedstawionego, oraz zaprezentował znaczenie dla rozwoju akcji rozważań „rozszerzających i pogłębiających” (Czapczyński 1947b: 157). Przyjęta przez autorkę egzystencjalna perspektywa w snuciu narracji – jego zdaniem – zachęcała czytającą publiczność do uniwersalizacji przesłania. Pejzaż aksjologiczny tworzyły takie wartości, jak: miłość, rodzina, przywiązanie do ziemi, patriotyzm. Komentator wypuklał także zdolność powieściopisarki do skupienia uwagi na detalu, na tym, co często jest jednorazowe, np. „rewolucji, terrorze politycznym, pracy społecznej, oświacie, karności obywatelskiej, [...] stosunku człowieka do człowieka, człowieka do przyrody, do Boga, do religii itp.” (Czapczyński 1947b: 154).

Pasja dydaktyka sprawiła, że Czapczyński ze znanstwem pisał o literaturze adresowanej do dziecięcego czytelnika. Jego podziw budziły sposoby przedstawiania psychiki młodego bohatera, realiów życia szkolnego, problemów, z jakimi mierzy się młodzież¹¹. Za bezsprzeczny walor tekstów uznawał „dydaktyzm dialogowy” (Czaplejewicz 1990: 180–188) lub – inaczej mówiąc – „dialog edukacyjny” (Myrdzik 1999: 78–81), który znacznie przekraczał ramy dydaktyzmu retorycznego. Badacz niejednokrotnie dowodził, iż Dąbrowska rezygnowała z bezpośredniego umoralniania, nie formułowała pouczeń czy nakazów, lecz zachęcała do analizy konkretnych sytuacji i poszukiwania możliwości godnego trwania.

¹⁰ Studium to zyskało aprobatę Dąbrowskiej: „Bardzo mi się ono podobało i jestem naprawdę głęboko wzruszona, że jest ktoś, kto uznał, że warto mojej twórczości tyle trudu i starań poświęcić [...]. Bardzo, bardzo jestem naprawdę wdzięczna i rozczulona, dumna, że na to zasłużyłam. To mi dodaje taką podniecie do podjęcia dalszej pracy” (Dąbrowska 1947).

¹¹ Czapczyński dostrzegał znaczenie wątków szkolnych w twórczości swojej bohaterki. Pisał, że „wiele miejsca poświęca szkole, dając w *Nocach i dniach* obrazy wychowania domowego, życia szkolnego na pensjach prywatnych i w szkole rosyjskiej w okresie strajku szkolnego, że wyposaża te obrazy w bogatą galerię młodzieży i nauczycieli, zwłaszcza tym ostatnim nie szczędząc ironii. [...] Życie młodzieży akademickiej, przedstawione tylko pobieżnie, jeżeli chodzi o sprawy nauki” (Czapczyński 1945: 15).

Podkreślić należy, że Czapczyński był jednym z niewielu komentatorów *Geniusza sierocego* oraz *Stanisława i Bogumiła*. W szkicu *Dramaty Marii Dąbrowskiej* (Czapczyński 1948a: 159–168) naświetlił ich genezę, a historiozoficzne sensory wyjaśniał za pomocą trafnej paraleli między przeszłością a rzeczywistością Polski po drugiej wojnie światowej. Prowadząc dialog z pisarką, nie tylko precyzował pytania przez nią formułowane, lecz także interpretował zamieszczone w tekstach odpowiedzi. Wiele miejsca poświęcił na analizę warsztatu pisarskiego Dąbrowskiej; komentarzami opatrzył m.in. „narastającą metodę” budowania akcji, nowelistyczną konstrukcję aktów, znaczenie rozbudowanych didaskaliów.

Dodać warto, że rekonstrukcja światopoglądu twórczyni na podstawie jej pism publicystycznych, którymi krytyka wówczas właściwie się nie zajmowała, stanowi dokument zarówno rzetelności badawczej łódzkiego polonisty, jak też jego gruntownej znajomości omawianej twórczości. Potwierdza również właściwą literaturoznawcy skłonność do holistycznego ujmowania prezentowanych zjawisk.

Opus magnum

Zasadniczy nurt badań naukowych Czapczyńskiego stanowiły prace poświęcone twórczości Konopnickiej. Rozpoczął je już w czasie studiów i kontynuował przez całe życie. Kalendarium prac łódzkiego badacza przedstawia się następująco:

- *Maria Konopnicka jako redaktorka „Świtu”* (Czapczyński 1951a: 13–14);
- *Wstęp do powieści Marii Konopnickiej Mendel Gdański* (Czapczyński 1951b: 3–21; Czapczyński 1952b: 3–21);
- *„Świt” pod redakcją Marii Konopnickiej* (Czapczyński 1952a: 235–283);
- *Maria Konopnicka wobec spraw społecznych i narodowych w świetle korespondencji z lat 1888–1910* (Czapczyński 1955d: 433–482);
- *Nieznana Maria Konopnicka* (Czapczyński 1955e: 5);
- *O genezie niektórych nowel Marii Konopnickiej (Z materiałów do twórczości)* (Czapczyński 1955f: 325–330);
- *Rok 1905 a twórczość Marii Konopnickiej* (Czapczyński 1955g: 252–263);
- *Listy Marii Konopnickiej do Attilia Begeya* (Czapczyński 1956a: 31–39);
- *Listy Marii Konopnickiej do Wystouchów* (Czapczyński 1956b: 27–31);
- *Maria Konopnicka a Józef Supiński* (Czapczyński 1956c: 14–26);
- *Na marginesie listów Marii Konopnickiej do Antoniego Wodzińskiego (Materiały do biografii)* (Czapczyński 1956d: 1–10);
- *Nieznane listy Marii Konopnickiej* (Czapczyński 1956e: 11–14);
- *Revolucja Chrystusowa („Imagina” Marii Konopnickiej)* (Czapczyński 1956f: 1–11);

– *Listy Marii Konopnickiej do Mieczysława Pawlikowskiego* (Czapczyński 1957a: 1–12).

– *Listy Marii Konopnickiej do Teofila Lenartowicza* (Czapczyński 1957b: 1 [7]–24 [30]);

Dziełem finalnym było niedokończony z powodu choroby i śmierci autora ujęcie monograficzne. Składało się ono z dwóch tomów. Część pierwsza tomu I: *Maria Konopnicka (przyczynki do biografii* – ten fragment został skreślony ręką autora) *w latach 1842–1890* liczyła 89 stron i odsłaniała tajemnice życia poetki. Dokonania artystyczne autorki *Roty* badacz przedstawił na 140 stronach tomu I, zatytułowanych *Twórczość* (część II). Zawierały one refleksje o głównych wątkach i motywach kreacji artystycznej trzech zbiorów *Poezji*. Na tom II – *Maria Konopnicka (przyczynki do biografii) 1890–1910*, który nie posiadał jednolitej paginacji, złożyły się rozdziały: I – *Wstęp*, s. I–II; II – *IV seria „Poezji”*, s. 1–12; III – *„Prometeusz i Syzyf”*, s. 1–17; IV – *„Linie i dźwięki”* – *„Damnata”* (nieukończony), s. 1–9; V – *„Italia”* – *„Drobiazgi z podręcznej teki”*, s. 1–10; VI – *„Głosy ciszy”* – *„Księga ducha”*, s. 1–6; VII – *„Ludziom i chwilom”* – *„Nowe pieśni”*, s. 1–9; VIII – *Utwory okolicznościowe*, s. 1–22; IX – *Utwory nowelistyczne*, s. 1–13; X – *Nowe spojrzenie na „Pana Balcera w Brazylii”*, s. 1–7; XI – *Artykuły naukowe i literackie* (na stronie tytułowej rozdziału: *Artykuły literacko-naukowe*), s. 1–26.

W monografii, studiach i szkicach Czapczyński prezentował zacięcie doku-mentalisty. Cytował nie tylko źródła i ustalenia innych literaturoznawców, lecz także – co wywoływało sprzeciw m.in. Stanisława Pigonia (Czapczyński 1950a) – przywoływał korespondencję pisarki. Listowna narracja pozwalała na rekonstrukcję świata przeżyć wewnętrznych twórczyni oraz postrzeganie przywoływanych wydarzeń z jej punktu widzenia. Łódzki polonista stał na stanowisku, że – jak pisał w liście do córki Zofii – „w pewnej chwili życie poetki staje się własnością narodu i fałszywa ambicja rodziny nie może utrudniać społeczeństwu pełnego [jego – M. G.-T.] poznania” (Czapczyński 1950c)¹². W biograficznych odsłonach ujawnił wiele nieznanych wcześniej faktów (dzieje znajomości Konopnickiej z Teofilem Lenartowiczem, aktywność *pro publico bono*, realia „tułaczego” życia¹³), dopowiadał przemilczane przez poprzedników informacje (np. niechęć pisarki do chorej psychicznie córki Heleny, problemy z drugą córką Laurą, relacje z Marią Dulębianką), niekiedy ukazywał je w innym świetle (np. dzieciństwo Marii, praktyki „brązowienia” własnego życiorysu). W imię naukowej rzetelności

¹² We wcześniejszym liście dodawał: „o ile to się nie łączy ściśle z treścią, w odpisach tych pomijam sprawy ściśle rodzinne” (Czapczyński 1950b).

¹³ Choć dokładał starań, aby podawane daty były maksymalnie ściśle, nie ustrzegł się błędów i nieścisłości. Wynikały one z różnych przyczyn: niemożności pozyskania wszystkich dokumentów, nieczytelnego pisma Konopnickiej czy pośpiechu spowodowanego złym stanem zdrowia.

zakwestionował monolityczny obraz życia i twórczości swojej bohaterki. Szukając „niedoskonałej” Konopnickiej, nie uciekał w sferę bezpiecznych literackich klisz. Konsekwentnie opowiadał się przeciw dyskursom zawłaszczającym, podporządkowującym jej życie oficjalnie propagowanym, użytecznym dla kolejnych władz, ideałom i wzorcom. *Votum separatum* zgłosił wobec oskarżeń Konopnickiej o bezbożność. Rangę tego odkrycia potwierdza dziś obserwacja Grażyny Borkowskiej, że „religijności Konopnickiej, tak jak religijności innych pisarzy pozytywizmu nie potrzeba dzisiaj udowadniać” (Borkowska 2002: 190). Rozpoznania Czapczyńskiego na tym polu docenili: Alina Brodzka (Brodzka 1951: 106–109), Józef Spytkowski (Spytkowski 1959: 37–40), Henryk Michalski (Michalski 1992: 27–34) i wspomniana Borkowska (Borkowska 1992: 7–14).

Badania Czapczyńskiego nad twórczością Konopnickiej przywróciły jej utworom właściwe miejsce w historii literatury polskiej oraz przyniosły wymierne efekty w postaci szczegółowej analizy dokonań. Wiele ustaleń miało charakter nowatorski, badacz często wstępował na terytorium dotychczas nierozpoznane. Tak należy odczytywać choćby uwagi dotyczące pism krytycznoliterackich, utworów okolicznościowych czy nowel. Czapczyński przybliżył problematykę tych tekstów, ukazywał ich społeczny program oraz walory artystyczne.

Do znaczących osiągnięć należy zaliczyć rozpoznania na temat poezji autorki *Roty*. Rejestr zagadnień, na które Czapczyński zwracał uwagę, jest imponujący. Badacz interpretował lirykę o tematyce społecznej, patriotycznej, wiele miejsca poświęcił kreacji Boga, wątkom mistycznym (pogłębił w tym zakresie wnioski wysuwane wcześniej przez Julię Dickstein-Wieleżyńską [Dickstein-Wieleżyńska 1927: 157–166] i Jadwigę Petrażycką-Tomicą [Petrażycka-Tomicza 1924]) oraz tellurycznym. Ciekawe brzmią refleksje związane z intertekstualną rozmową pisarki z malarstwem. Zainteresowanie sposobem postrzegania przez nią obrazów zaowocowało konstatacjami o przeobrażeniu płócien w obraz słowny, praktykach reinterpretacyjnych oraz właściwej dla eklektyzmu pisarki skłonności do ujęć impresjonistyczno-symboliczno-parnasistowskich, a nawet kulturowego i estetycznego kosmopolityzmu. Czapczyński zaprezentował również swoją bohaterkę w roli redaktorki „Świtu” – znaczącego wówczas pisma dla kobiet. Jego myśl ideową wraz z „pęknięciami” przedstawił na tle programów innych gazet. Szczegółowo omówił działalność przekładową (Konopnicka tłumaczyła m.in. dzieła Paula Heysego, Heinricha Heinego, Carla Arnolda Kortuma, Jaroslava Vrchlickiego, Louise-Victorine Ackermann) oraz wypowiedzi krytyczne poetki. W przypadku tych drugich śledził komentarze dotyczące twórczości pisarzy, którzy zainteresowali Konopnicką (m.in. Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Adama Asnyka), lokował je w kontekście ówczesnego stanu wiedzy, eksponował nowatorstwo ustaleń, wskazywał miejsca niedoczytania (np. okres towiański

w życiu autora *Pana Tadeusza*) oraz sposoby wplatania do opowieści informacji biograficznych. Nie pominął twórczości z adresem dziecięcym, podziwiając umiejętność prowadzenia mądrej rozmowy o świecie i życiu człowieka z młodą odbiorcą, który sytuowany był w roli partnera dialogu.

W swych studiach, szkicach i monografii Czapczyński twórczo rozwijał myśl poprzedników, niekiedy podejmował odważną polemikę (np. z Janem Gnatowskim, Piotrem Chmielowskim). Partie wartościujące zwracają uwagę logiką wywodu, śmiałością konstrukcji myślowych oraz rzetelnością opracowania wywiedzonego z gruntownej znajomości literatury podmiotowej i przedmiotowej. Komentator odnalazł rzadki, lecz możliwy, co więcej – cenny w humanistyce sposób waloryzowania, gdy poglądy i postawa interpretatora jednoczyły się z prezentowaną myślą we współbrzmiającą całość bez popadania w stronniczość i ograniczenie wyznawcy.

Warsztat badawczy

Znamienne dla badań Czapczyńskiego były praktyki hermeneutyczne w duchu neoidealizmu Wilhelma Diltheya, prekursora przełomu antypozytywistycznego¹⁴. Choć badacz nie wyraził swojego stanowiska *expressis verbis*, to można je wyekscerpować z jego prac. Podobnie jak niemiecki filozof, łódzki literaturoznawca najważniejszą kategorią badawczą uczynił życie z właściwą mu dynamiką, działaniem się, żywiołowością – ono bowiem stanowiło podstawę wszelkiej aktywności człowieka, w tym intelektualnej. Do rozumienia jego fenomenów prowadziła, stanowiąca ogniwo procesu społecznego¹⁵, interpretacja, czyli wykładnia uzewnętrznień form życia. Polegała ona na wydobywaniu z omawianych utworów (zewnątrznych przejawów życia artysty) sensów i przetransponowaniu ich na język komunikacji pomiędzy autorem a pojedynczym odbiorcą. Ten ostatni docierał do nich bądź bezpośrednio w akcie indywidualnej lektury, bądź pośrednio poprzez ślady innych czytelników. Dostrzeżenie w rzeczywistości natury psychicznej rodziło przekonanie o niemożności ujęcia jej w terminach naukowych i zaowocowało przyjęciem w badaniach literackich perspektywy aksjologicznej. Czapczyński widział zatem jednostkowość omawianych dzieł, akcentował autorskie zmagania z problemami egzystencjalnymi, opisywał swoistość wizji świata konkretnego twórcy, którego prezentował na tle porównawczym epoki.

¹⁴ Na gruncie polskim prekursorami wystąpień antypozytywistycznych byli Juliusz Kleiner (*Charakter i przedmiot badań literackich* [1913], *Analiza dzieła* [1914]) oraz Kazimierz Wóycicki (*Historia literatury i poetyka* [1914]).

¹⁵ Dilthey pisał: „Każde dzieło sztuki, każdy czyn historyczny są dla nas zrozumiałe tylko dzięki wspólności, łączącej nas z ludźmi, którzy się w nich uzewnętrzniają; jednostka przeżywa, myśli i działa cały czas w sferze wspólnoty i tylko w takiej sferze rozumie” (Dilthey 1993: 49).

Wskazywał pole wpływów dzieła na czytelnika, sięgał po bogate konteksty: historyczne, filozoficzne, socjologiczne, literackie, malarskie, biograficzne. Postulował jedność treściowo-formalną utworu. Występował przeciw nomotetyzmowi, nie poszukiwał bowiem żelaznych praw rządzących bytem, lecz śledził pojawiające się i znikające tendencje, możliwe do realizacji w określonych warunkach. Tropił przedstawione przez pisarzy ludzkie uniwersalia na przykładzie losów jednostki. Nie godził się z czytaniem literatury poprzez pryzmat trzech czynników: rasy, momentu dziejowego oraz środowiska (Hippolyte Taine).

Poza kategorią życia, warsztat badawczy Czapczyńskiego konstituowały jeszcze dwie kategorie: osobowość twórcza i światopogląd pisarza. Pierwsza z nich prowadziła do pełniejszego zrozumienia autora, lepszego niż on sam tego dokonał. Bliska łódzkiemu polonistce była koncepcja wspólnoty psychicznej między autorem, dziełem a interpretatorem. Akt percepcji – jego zdaniem – wiódł do poszerzenia Ja podmiotu czytającego, jego samopoznania i autoidentyfikacji. Przybierał formę koła hermeneutycznego: dojrzałe, pogłębione rozumienie, obejmujące całość dzieła, poprzedzane było przez rozumienie naiwne, oparte na wstępnym rozpoznaniu. Światopogląd pojmował badacz jako próbę oswojenia przez pisarza rzeczywistości, formę sprostania wymaganiom stawianym przez egzystencję, staranie o ustalenie ładu w chaosie zdarzeń, ułatwiające zadowolenie.

Czapczyński dostrzegał również możliwości metody filologicznej. Jej aparat pozwalał na wyświetlenie genezy dzieła, określenie jego miejsca w ciągu rozwojowym literatury, ukazanie poszczególnych faz kształtowania się utworu.

Podsumowanie

Monografie, studia, szkice i artykuły naukowe Tadeusza Czapczyńskiego stanowią świadectwo rozległości zainteresowań literaturoznawczych oraz bardzo dobrej znajomości przedmiotu badań. Pisane w ciągu całego życia, wypływały z pasji, umiłowania literatury oraz przekonania o jej społecznej randze. W książkach badacz widział przewodniczki, które stawiały ważne egzystencjalnie pytania, inspirowały do poszukiwania odpowiedzi, zachęcały do spotkania z różnymi ludźmi, uczyły trudnej sztuki obserwacji meandrow bytu. Podpowiadały one także, co znaczy być człowiekiem, wprowadzały w świat ogólnoludzkich wartości, poszerzały pola bezpośredniego doświadczenia. Z interpretowanych tekstów Czapczyński czynił ważnego partnera dialogu ponad czasem i miejscem. Pisał o tekstach dawnych i współczesnych. Podkreślić należy, że omawiane dzieła sytuował na dwóch płaszczyznach: jako swoiste komunikaty poznawcze i ideologiczne, które nie wykluczały sporów z czytelnikami oraz jako subiektywne,

niepowtarzalne zjawiska estetyczne, wyraz nieklamanej pisarskiej fascynacji bogactwem i urodą świata. Perspektywa aksjologiczna ułatwiała interioryzację wartości i prowadziła do zadomowienia w świecie.

Wiele czynników zapewniło łódzkiemu poloniście niepoślednie miejsce w historii literatury. Wśród nich wymienić możemy: aktualność poruszanej tematyki, nawiązania intertekstualne, bogaty i różnorodny kontekst, ocenianie dzieł w perspektywie diachronicznej i synchronicznej. Wskazać warto także prekursorski charakter jego spostrzeżeń, sądów i ocen oraz umiejętność czerpania z nowych inspiracji metodologicznych. Postawa probiograficzna, którą prezentował Czapczyński, wiązała się z konsekwentnie realizowanym dążeniem do ukazywania twórców jako umysłowości publicznych oraz istot psychofizycznych, żyjących w historycznym świecie i określonym geograficznie miejscu. Zaspokajał w ten sposób czytelnicy głód znajomości życia wybitnych postaci, ciekawość cudzej egzystencji, potrzebę kontaktu z realną osobą.

Współcześnie Czapczyński bezsprzecznie funkcjonuje jako znawca dokonań Konopnickiej. Jego prace stanowią ważne ogniwo w historii myśli literaturoznawczej – badacz rozwijał ustalenia poprzedników, uściślał ich rozpoznania, a niekiedy śmiało z nimi polemizował. Przede wszystkim pokazał pisarkę w nowym świetle, rezygnując z utartej kliszy poetki-wieszczki narodowej. Do czytelniczego obiegu wprowadził wiele pomijanych wcześniej w dyskursie krytycznym utworów. Do jego prac nawiązują: Jan Baculewski, Józef Zbigniew Białek, Barbara Bobrowska, Grażyna Borkowska, Tadeusz Budrewicz, Lena Magnone, Ewa Paczoska. Odnotować wypada także zainteresowanie historyków literatury szkicami poświęconymi twórczości Dąbrowskiej. Czapczyński dał się w nich poznać jako hermeneuta czytający przedstawiony świat w kategorii prawd uniwersalnych, choć ukazanych przez pryzmat jednostkowych bohaterów. Zaakcentować należy także umiejętność łączenia walorów treściowych z kształtem artystycznym utworów.

Studia o literaturze oświecenia i romantyzmu, choć rzadziej przywoływane, również prezentują wysoki poziom. Z dużym znawstwem Czapczyński przybliżył dokonania Kołłątaja, Fredry i Łukasieńskiego. Podkreślić należy jego umiejętność prezentowania życia na szerokim tle epoki. Omówienia twórczości charakteryzuje jej gruntowna znajomość. Prace o powieściach Weyssenhoffa, poezji Piechała i piosence legionowej potraktować warto jako ślad recepcji literatury współczesnej.

Na zakończenie dodajmy, że przywołane wypowiedzi Czapczyńskiego cechowała rzetelność naukowa. Bogata bibliografia świadczy o gruntownym rozpoznaniu obszaru badawczego. Badacz inkrustował wypowiedź licznymi cytatami, co miało wartość poznawczą i edukacyjną. Zabieg ten ułatwił czytelnikowi, pozba-

wionemu możliwości dostępu do źródeł, bezpośrednie obcowanie z tekstem, rozpoznawanie stylu autora, a także pozwalał na wprowadzenie w tematykę dzieł oraz doznawanie przeżyć estetycznych.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowska Grażyna.** 1992. *Ruchliwa fala (Maria Konopnicka i kwestia kobieca)*. W: *Maria Konopnicka. Głosy o życiu i pisarstwie w 150-lecie urodzin*. Wstęp Kazimierz Kłosiński. Warszawa: „OVO” na zlec. Stołecznego Koła Towarzystwa im. M. Konopnickiej. S. 7–14.
- Borkowska Grażyna.** 2002. „Późna” poezja Konopnickiej: dopełnienie motywów. W: *Miejsca Konopnickiej. Przejycia – pejzaż – pamięć*. Red. Tadeusz Budrewicz, Michał Zięba. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP. S. 179–193.
- Brodzka Alina.** 1951. *Maria Konopnicka*. Warszawa: Wydawnictwo „Czytelnik”.
- Brodzka Alina.** 1975. *Maria Konopnicka*. Wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Czapczyński Tadeusz.** 1909a. *Jubileusz Słowackiego*. „Kurier Stanisławowski”, nr 1238. S. 1.
- Czapczyński Tadeusz.** 1909b. *Juliuszowi Słowackiemu w uczczeniu setnej rocznicy urodzin*. „Kurier Stanisławowski”, nr 1258. S. 1.
- Czapczyński Tadeusz.** 1909c. *Podróż na Wschód Słowackiego*. „Kurier Stanisławowski” 1909, nr 1258. S. 2–3.
- Czapczyński Tadeusz.** 1910. *Nauka moralna w systemie wychowawczym Kollątaja (Próba konstrukcyjna)*. W: *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I z polskim językiem wykładowym w Stanisławowie za rok szkolny 1909-10*. Stanisławów. S. 3–37 [oraz samodzielna odbitka].
- Czapczyński Tadeusz** [pseud.: Tad. Czap.]. 1912a. *O Kollątaju. Wspomnienie jubileuszowe*. „Rewera”, nr 9 (59). S. 1–2.
- Czapczyński Tadeusz.** 1912b. *Druga reforma Akademii krakowskiej przez ks. Hugona Kollątaja*. W: *Sprawozdanie Dyrekcji Zreformowanego gimnazjum realnego żeńskiego S.S. Urszulanek w Stanisławowie z prawem publiczności oraz szkoły pospolitej z prawem publiczności i liceum sześcioklasowego za rok szkolny 1911/1912*. Stanisławów. S. 3–14.
- Czapczyński Tadeusz.** 1913a. *Emil Kipa, Hugo Kollątaj. We Lwowie. Macierz Polska. 1912* [recenzja]. „Muzeum”, t. 2, z. 4. S. 515–517.
- Czapczyński Tadeusz.** 1913b. *Walerian Łukasiński*. Stanisławów: Księgarnia Romana Jasielskiego.
- Czapczyński Tadeusz.** 1914. *Twórczość powieściowa Józefa Weysenhoffa (Jednostronna analiza wewnętrznej konstrukcji)*. W: *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Realnego Żeńskiego S.S. Urszulanek w Stanisławowie z prawem publiczności w myśl reskr. Min. W. i O. z 16 maja 1914 L. 18574 oraz Szkoły Pospolitej z prawem publiczności i Liceum Siedmioklasowego za rok szkolny 1913/1914*. Stanisławów. S. 3–45.

- Czapczyński Tadeusz.** 1918. *Testament r. 1831*. „Przegląd Płocki”, nr 1. S. 2–4.
- Czapczyński Tadeusz.** 1937a. *K. Illakowiczówna o J. Piłsudskim*. „Dodatek Literacki”, nr 46 do „Kuriera Łódzkiego”, nr 313. S. 17.
- Czapczyński Tadeusz.** 1937b. *Marian Piechal*. „Prace Polonistyczne”. S. 109–154.
- Czapczyński Tadeusz.** 1939. *Ze studiów nad pieśnią o Piłsudskim*. „Prace Polonistyczne”. S. 207–241 [oraz samodzielna odbitka].
- Czapczyński Tadeusz.** 1940–1946. *Materiały do genezy „Nocy i dni”*. „Prace Polonistyczne”. S. 3–24.
- Czapczyński Tadeusz.** 1945. *Pierwiastki wychowawcze w powieściach Marii Dąbrowskiej*. „Miesięcznik Pedagogiczny”, nr 1–2. S. 10–15.
- Czapczyński Tadeusz.** 1946. *Wielodrożność twórczości Marii Dąbrowskiej*. „Nauka i Sztuka”, nr 1. S. 47–65.
- Czapczyński Tadeusz.** 1947a. *Aleksander Fredro*. Łódź: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik” (seria Portrety Literackie, z. 11).
- Czapczyński Tadeusz.** 1947b. *Kompozycja „Nocy i dni” Marii Dąbrowskiej*. „Pamiętnik Literacki”. S. 150–165.
- Czapczyński Tadeusz.** 1947c. *Życie i twórczość Aleksandra Fredry*. Łódź: Księgarnia Łódzka Wydawnicza „Czytaj”.
- Czapczyński Tadeusz.** 1948a. *Dramaty Marii Dąbrowskiej*. „Prace Polonistyczne”. S. 159–168.
- Czapczyński Tadeusz.** 1948b. *Hugo Kollątaj*. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”.
- Czapczyński Tadeusz.** 1950a. List Tadeusza Czapczyńskiego do Zofii, Łódź 14 VIII 1950. Niepublikowana korespondencja w zbiorach Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu. Sygn. MKŻ/H/31/4/1.
- Czapczyński Tadeusz.** 1950b. List Tadeusza Czapczyńskiego do Zofii, Łódź 22 VIII 1950. Niepublikowana korespondencja w zbiorach Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu. Sygn. MKŻ/H/31/4/2.
- Czapczyński Tadeusz.** 1950c. List Tadeusza Czapczyńskiego do Zofii, Łódź 6 X 1950. Niepublikowana korespondencja w zbiorach Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu. Sygn. MKŻ/H/31/4/1.
- Czapczyński Tadeusz.** 1951a. *Maria Konopnicka jako redaktorka „Świtu”*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, nr 1. S. 13–14.
- Czapczyński Tadeusz.** 1951b. *Wstęp*. W: Maria Konopnicka. *Mendel Gdański*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. S. 3–21.
- Czapczyński Tadeusz.** 1952a. *„Świt” pod redakcją Marii Konopnickiej*. „Prace Polonistyczne”. S. 235–283.

Czapczyński Tadeusz. 1952b. *Wstęp*. W: Maria Konopnicka. *Mendel Gdański*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. S. 3–21.

Czapczyński Tadeusz. 1955a. *43 lata pracy pedagogicznej*. Maszynopis w zbiorach Pracowni Dziejów Oświaty PAN, nr 97.

Czapczyński Tadeusz. 1955b. *Maria Dąbrowska*, „Tygodnik Powszechny”, nr 40. S. 1.

Czapczyński Tadeusz. 1955c. *Maria Dąbrowska*, „Tygodnik Powszechny”, nr 41. S. 3, 6–7.

Czapczyński Tadeusz. 1955d. *Maria Konopnicka wobec spraw społecznych i narodowych w świetle korespondencji z lat 1888–1910*. „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, t. IV. S. 433–482.

Czapczyński Tadeusz. 1955e. *Nieznana Maria Konopnicka*. „Tygodnik Powszechny”, nr 33. S. 5.

Czapczyński Tadeusz. 1955f. *O genezie niektórych nowel Marii Konopnickiej (Z materiałów do twórczości)*. „Prace Polonistyczne”. S. 325–330.

Czapczyński Tadeusz. 1955g [druk 1956]. *Rok 1905 a twórczość Marii Konopnickiej*. „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, t. VI. S. 252–263.

Czapczyński Tadeusz. 1956a. *Listy Marii Konopnickiej do Attilia Begeya*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. X, nr 1–5. S. 31–39.

Czapczyński Tadeusz. 1956b. *Listy Marii Konopnickiej do Wystouchów*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. X, nr 1–5. S. 27–31.

Czapczyński Tadeusz. 1956c. *Maria Konopnicka a Józef Supiński*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. X, nr 1–5. S. 14–26.

Czapczyński Tadeusz. 1956d. *Na marginesie listów Marii Konopnickiej do Antoniego Wodzińskiego (Materiały do biografii)*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. X, nr 1–5. S. 1–10.

Czapczyński Tadeusz. 1956e. *Nieznane listy Marii Konopnickiej*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. X, nr 1–5. S. 11–14.

Czapczyński Tadeusz. 1956f. *Rewolucja Chrystusowa („Imagina” Marii Konopnickiej)*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1956. R. XI, nr 1. S. 1–11.

Czapczyński Tadeusz. 1957a. *Listy Marii Konopnickiej do Mieczysława Pawlikowskiego*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. XII, nr 4. S. 1–12.

Czapczyński Tadeusz. 1957b. *Listy Marii Konopnickiej do Teofila Lenartowicza*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. XII, nr 2. S. 1 [7]–24 [30].

Czaplejewicz Eugeniusz. 1990. *Pragmatyka, dialog, historia. Problemy współczesnej teorii literatury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Część urzędowa. 1908. W: *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I z polskim językiem wykładowym w Stanisławowie za rok szkolny 1907–08*. Stanisławów. S. 21–80.

Dąbrowska Maria. 1947. List do Tadeusza Czapczyńskiego z 13 VI 1947. Korespondencja w zasobach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi (WBP). Sygn. Rps III-13.

Dickstein-Wieleżyńska Julia. 1927. *Konopnicka. Dzieje natchnień i myśli*. Warszawa: Księgarnia K. Wojnara i S-ki.

Dilthey Wilhelm. 1993. *Rozumienie i życie*. W: *Wokół rozumienia. Studia i szkice z hermeneutyki*. Wyb. i przeł. Grzegorz Sowiński. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej. S. 31–95.

Gajak-Toczek Małgorzata. 2017. *Tadeusz Czapczyński (1884–1958). Pedagog – literaturoznawca – literat*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Grzymała-Siedlecki Adam. 1961. *Nasz baron*. W: Adam Grzymała-Siedlecki. *Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. S. 103–123.

Hutnikiewicz Artur. 1994. *Młoda Polska*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kleiner Juliusz. 1913. *Charakter i przedmiot badań literackich*. „Biblioteka Warszawska”, t. 1. S. 447–465.

Kleiner Juliusz. 1914. *Analiza dzieła*. „Przewodnik Naukowy i Literacki”. S. 361–369. *Kronika*. 1912. „Rewera”, nr 12. S. 2.

Krzyżanowski Julian. 1963. *Neoromantyzm polski 1890–1918*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Michalski Henryk. 1992. *Maria Konopnicka w kręgu rodzinnym (na podstawie korespondencji)*. W: *Maria Konopnicka. Głosy o życiu i pisarstwie w 150-lecie urodzin*. Wstęp Kazimierz Kłosiński. Warszawa: „OVO” na zlec. Stołecznego Koła Towarzystwa im. M. Konopnickiej. S. 27–34.

Myrdzik Barbara. 1999. *Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Obiezińska Helena. 1965. *Sztuka powieściopisarska Józefa Weyssenhoffa*. Bydgoszcz: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Petrażycka-Tomicka Jadwiga. 1924. *Mistycyzm Konopnickiej*. Lwów: Ludowe Spółdzielcze Towarzystwo Wydawnicze.

Sikora Ireneusz. 1992. *O recepcji literatury Młodej Polski w szkolnej edukacji polonistycznej w Galicji do roku 1918.* W: *Studia z dziejów edukacji literackiej w Polsce XIX i XX wieku.* Red. Mieczysław Inglot. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. S. 45–85.

Spytkowski Józef. 1959. *M. Konopnickiej Wanderjahre.* „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN w Krakowie w 1959 r.”. S. 37–40.

Szymańska Kazimiera Zdzisława. 2001. *Józef Weyssenhoff. Ostatni wajdelota polskiego ziemiaństwa.* Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Tarnowski Stanisław, Próchnicki Franciszek. 1906. *Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych.* Cz. II. Wyd. 3. Lwów: Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych.

Tarnowski Stanisław, Próchnicki Franciszek. 1911. *Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych.* Cz. II. Wyd. 4. Lwów: Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych.

Wóycicki Kazimierz. 1914. *Historia literatury i poetyka.* Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie (Prace TNW, nr 4).

Małgorzata Gajak-Toczek

TADEUSZ CZAPCZYŃSKI AS A LITERARY SCHOLAR

(abstract)

The aim of the article is to present the research achievements of Tadeusz Czapczyński. His literary studies centred on many famous writers, including: Hugo Kołłątaj, Aleksander Fredro, Józef Weyssenhoff, Marian Piechal, and Maria Dąbrowska. He went down in the history of literature primarily as a monographer of Maria Konopnicka's life and artistic oeuvre.

What remained central to Czapczyński's research were his hermeneutic practices. He considered life, with its dynamics, vigour, and spontaneity, the most important research category, as it was the basis of all human activity, including intellectual one. Czapczyński's observations were scientifically accurate, and the rich bibliography testifies to a thorough examination of the research area. He encrusted his works with numerous quotations, which made it easier for the reader, who did not have access to the sources, to interact directly with the text.

KEYWORDS

Tadeusz Czapczyński; Polish literature; literary studies; hermeneutics